

Пётр Ціханавіч Петрыкаў — таленавіты вучоны і арганізатар гістарычнай навукі

Немагчыма ўявіць жыццё і дзейнасць чалавека без кантэксту таго часу, у якім ён жыў. Жыццёвы шлях Пятра Ціханавіча Петрыкава — члена-карэспандэнта Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі, доктара гістарычных навук, прафесара, — які вельмі нечакана 3 ліпеня 2007 г. пайшоў з жыцця, непарыўна звязаны з гісторыяй нашай краіны. Ён з'яўляўся адным з арганізатараў айчыннай гістарычнай навукі, ім распрацаваны актуальныя кірункі беларускай гістарыяграфіі.

Нарадзіўся Пётр Ціханавіч 12 ліпеня 1927 г. у в. Мікалаеўка Добрушкага раёна Гомельскай вобласці ў шматдзетнай сялянскай сям'і. Яго бацька, Ціхан Нікіфаравіч, служыў у гвардзейскім Праабражэнскім палку. Пасля звальнення ажаніўся з маладой мясцовай сялянкай Аляксандрай (Лёксаі) Ісакаўнай Бондаравай. У іх нарадзіліся 9 сыноў і 3 дачкі (яшчэ двое памерлі ў малым узросце). Невялікая гаспадарка Ціхана Нікіфаравіча не магла пракарміць вялікую сям'ю, ён спрабаваў нават перасяліцца ў Сярэднюю Азію. "Аграрнае перанасяленне" ў в. Мікалаеўка спыніла Савецкая ўлада: дзеці пайшлі вучыцца, працавалі ў Гомелі, Магілёве, Ленінградзе, Харкаве.

Старэйшы сын, Аляксандр, служыў у Чырвонай Арміі, абараняў у 1941 г. Беларусь і Маскву, удзельнічаў у Берлінскай аперацыі і вайне супраць Японіі, потым працаваў старшынёй калгаса на радзіме. Васіль перад Вялікай Айчыннай вайной жыў у Мінску, у вайну абараняў Смаленск і Маскву, удзельнічаў ва ўзяцці Берліна, пасля вайны стаў кандыдатам педагогічных навук, займаў пасаду намесніка міністра вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР. Міхаіл быў ваенкамам, партызанам на Магілёўшчыне, працаваў у сістэме кантрольна-рэвізійнай службы рэспублікі. Аляксей, які служыў зенітчыкам на граніцы пад Беластокам, і Іван, які быў штурманам цяжкай бамбардзіровачнай авіяцыі, загінулі ў баях з ворагам у 1941 г. Сяргей быў цяжка паранены ў баі ва Украіне, пасля вайны вярнуўся дадому, працаваў настаўнікам у роднай вёсцы. У сясцёр, Марыі, Ганны і Марфы, склаўся звычайны лёс.

Лёс раскідаў дружную і працавітую сям'ю Ціхана Нікіфаравіча і Аляксандры Ісакаўны па розных мя-

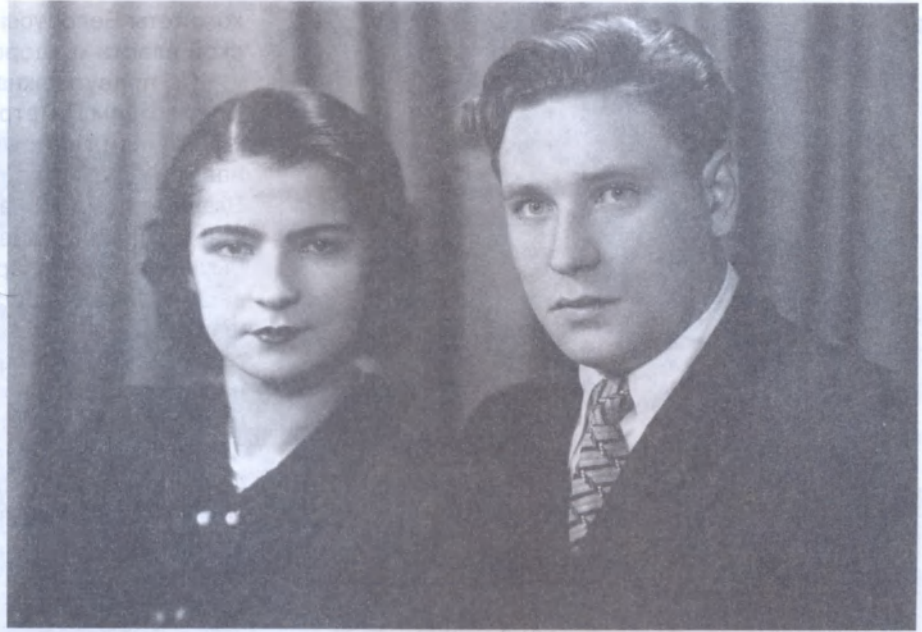

сцінах. У в. Мікалаеўка засталася магіла бацькі. Маці знайшла апошні прытулак на Чыжоўскіх могілках у Мінску.

У добразычлівай працавітай сям'і рос і выхоўваўся Пётр. Прагна імкнуўся да ведаў. Чатыры класы скончыў у вясковай школе, пяты — у Мінску, шосты — у суседняй вёсцы, хадзіў за тры кіламетры. У час акупацыі, як гаварыў сам Пётр Ціханавіч, "сядзеў дома". У 1944 г. пайшоў у сёмы клас, хадзіў адзін з вёскі ў школу за 5 кіламетраў, але неўзабаве быў прызваны ў Чырвоную Армію. Праслужыў артылерыстам, радыстам амаль што 7 гадоў. Вайсковую службу закончыў у званні старшыны. У час службы вывучаў прадметы за 8-ы клас самастойна, 9-ы клас скончыў у вясчэрняй Уруцкай школе, што каля Мінска, пасля дэмабілізацыі экстрэнна здаў экзамены за 10-ы клас і паступіў на гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У.І.Леніна.

Ужо ў студэнцкія гады Пётр Ціханавіч выдзяляўся ўменнем сістэматызаваць і аналізаваць гістарычныя факты. Яго дыпломная праца "Исторические взгляды Н.Г.Чернышевского" была прадстаўлена на

Пётр Ціханавіч
з жонкай,
Антанінай
Захараўнай.
Фота 1950-х гг.

Усеаюзным конкурсе студэнцкіх работ у Маскве. Найбольшы ўплыў на фарміраванне светапогляду маладога гісторыка аказалі прафесары Л.С.Абецдарскі, Ф.М.Нячай, В.І.Сцяпанаў, дацэнты П.З.Савачкін, М.Б.Фрыдман. Пасля заканчэння ў 1956 г. гістфака БДУ з адзнакай ён з маладой жонкай, Антанінай Захараўнай, таксама выпускніцай гістфака, і размеркаванню паехаў у в. Шацілкі (цяпер г. Светлагорск) Гомельскай вобласці. Працаваў настаўнікам, а потым завучам сярэдняй школы. Сямейнае і прафесійнае жыццё яго ўладкавалася, але навука вабіла да сябе.

У 1958 г. Пётр Ціханавіч паступае ў аспірантуру Інстытута гісторыі АН БССР, дзе пачынае распрацоўваць праблемы нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва і грамадзянскай вайны ў Беларусі. У канцы 1950-х—пачатку 1960-х гг. выйшлі першыя навуковыя артыкулы даследчыка, у якіх ужо тады выразна праявіліся асаблівасці яго творчага стылю і ідэйныя перакананні. У 1962 г. пад кіраўніцтвам прафесара І.І.Саладкава абараняе кандыдацкую дысертацыю на тэму "Организация и деятельность революционных комитетов Белоруссии". Пры далейшай распрацоўцы тэмы дзяржаўнага будаўніцтва Пётр Ціханавіч звярнуўся да вывучэння дзейнасці Саветаў у пасляваенныя гады. У 1973 г. ён абараняе доктарскую дысертацыю на тэму "Советы депутатов трудящихся БССР и их роль в создании материально-технической базы коммунизма (1959—1965 гг.)".

Безумоўна, неабходнымі перадумовамі для творчай дзейнасці вучонага з'яўляюцца станаўленне яго як асобы, яго талент, узровень валодання навуковай метадалогіяй. Але не менш важная і яго грамадзянская пазіцыя, і самаадданае служэнне справе, чуйнае прыслухоўванне да запатрабаванняў жыцця. П.Петрыкаў заўсёды ўмела спалучаў прафесійную, навуковую і арганізацыйную работу. З 1961 г. ён пра-

цуе малодшым навуковым супрацоўнікам, вучоным сакратаром, намеснікам дырэктара Інстытута гісторыі па навуковай рабоце, а з 1973 г. вызваленым сакратаром парткама АН БССР. У 1975 г. П.Петрыкава прызначаюць на пасаду дырэктара Інстытута гісторыі АН БССР, на якой працуе па 1988 г. Адначасова займаецца і выкладчыцкай дзейнасцю ў БДУ.

Пад кіраўніцтвам Пятра Ціханавіча Інстытут гісторыі становіцца цэнтрам гістарычных даследаванняў у рэспубліцы. Тут вызначаюцца канцэптуальныя кірункі развіцця беларускай гістарычнай навукі, вядуцца фундаментальныя навукова-даследчыя работы.

Пры актыўным удзеле П.Петрыкава былі падрыхтаваны 5-томная "Гісторыя Беларускай ССР" (Мн., 1972—1975), аднатомная "Гісторыя Беларускай ССР" (Мн., 1975), "История Полоцка" (2-е выд. Мн., 1987), 4-томная "История рабочего класса Белорусской ССР" (Мн., 1984—1987).

У канцы 1970-х—1980-я гг. Інстытут гісторыі разгарнуў шырокамаштабнае супрацоўніцтва з акадэмічнымі інстытутамі Расіі, Літвы, Украіны, Малдовы, Польшчы. Беларускія, літоўскія, польскія, расійскія, украінскія гісторыкі праводзілі сумесныя даследаванні Літоўскай метрыкі, ажыццяўлялася яе выданне.

Дырэктар Інстытута гісторыі П.Петрыкаў выступаў з дакладамі на навуковых форумах у СССР, ЗША, Румыніі, Польшчы, Іспаніі, Германіі. У 1977 г. Пётр Ціханавіч абіраецца членам-карэспандэнтам АН БССР, а годам пазней Вышэйшая атэстацыйная камісія (ВАК) СССР зацвярджае яго ў вучоным званні прафесара.

Плэнна працаваў Пётр Ціханавіч у Міжрэспубліканскім каардынацыйным савеце па гістарычных сувязях беларускага, украінскага і малдаўскага народаў, які быў створаны ў 1973 г. Вынікам сумесных даследаванняў сталі кнігі "Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов", "Неушимая дружба украинского и белорус-

Пётр Ціханавіч з сынам Сяргеем. Фота 1960-х гг.

скога народаў в перыод социализма" (абедзве Кіеў, 1978). У 1984 г. група аўтараў і рэдактараў гэтых прац, у тым ліку П.Петрыкаў, была ўдастоена Дзяржаўнай прэміі Украінскай ССР.

Шмат зрабіў таленавіты арганізатар для стварэння ў Інстытуце гісторыі АН БССР атмасферы творчага навуковага пошуку, дэмакратызму, добрапрыстойных адносін паміж супрацоўнікамі. Усе, каму даводзілася працаваць побач з П.Петрыкавым, адзначаюць выключную працавітасць вучонага, імкненне даводзіць пачаць справу да канца, адстойваць свой пункт гледжання, цвёрдасць і паслядоўнасць у вырашэнні прынцыповых пытанняў.

Вялікую ўвагу Пётр Ціханавіч надаваў пашырэнню ўзаемадзеяння акадэмічнай навукі з ВУН. П.Петрыкаў з 1975 г. узначаліў першы, створаны ВАКам СССР у Беларусі спецыялізаваны савет па абароне дысертацый па гістарычных спецыяльнасцях пры Інстытуце гісторыі (дагэтуль быў аб'яднаны спецсавет пры Аддзяленні грамадскіх навук АН БССР). За 10 гадоў у ім былі абаронены 23 доктарскія і 114 кандыдацкіх дысертацый. Пяць гадоў ён уваходзіў у склад экспертнага савета ВАК СССР па гістарычных спецыяльнасцях.

Шэсць вучняў Пятра Ціханавіча абаранілі доктарскія, а 18 — кандыдацкія дысертацыі і цяпер працуюць у розных гарадах Беларусі.

Дзейнасць Пятра Ціханавіча звязана з многімі кірункамі сучаснай гістарычнай навукі. Вучоны з вялікай эрудыцыяй і ўнутранай культурай, ён узбагаціў беларускую гістарыяграфію грунтоўнымі даследаваннямі, якія атрымалі прызнанне ў нашай краіне і за яе межамі. Ім напісаны манаграфіі "Организация и деятельность постоянных комиссий местных Советов Белоруссии. 1944—1970 гг." (Мн., 1971), "Советы депутатов трудящихся БССР и их роль в создании материально-технической базы коммунизма (1959—1965 гг.)" (Мн., 1972), "Революционные

комитеты Белоруссии" (Мн., 1975), "Забота Советской власти о здоровье трудящихся" (Мн., 1976).

Па праву можна сказаць, што з 1970-х гг. пад кіраўніцтвам П.Петрыкава ствараецца новы кірунак у айчынай гістарыяграфіі — гісторыя беларускай навукі. У гэтым праявілася яшчэ адна рыса Пятра Ціханавіча як вучонага і кіраўніка — пачуццё новага і празорлівасць у ацэнцы перспектывы развіцця гістарычнай навукі Беларусі. Ён першым пачаў даследаваць гісторыю акадэмічнай навукі. У 1973 г. па рашэнню Прэзідыума АН БССР П.Петрыкаў узначаліў групу навукоўцаў, якія даследавалі гісторыю Акадэміі навук Беларусі. Праз сем гадоў група была рэарганізавана ў аддзел гісторыі навукі Інстытута гісторыі. За 12 гадоў дзейнасці аддзела (закрыты ў 1992 г., адноўлены ў 1999 г., цяпер аддзел сацыяльна-эканамічнай гісторыі, навукі і культуры) яго супрацоўнікамі абаронены 7 кандыдацкіх і 2 доктарскія дысертацыі па розных аспектах гісторыі навукі.

Калі знаёмішся з фактамі біяграфіі гэтага незвычайнага чалавека і з успамінамі людзей, якія яго ведалі, здзіўляешся асабліваму дару Пятра Ціханавіча ствараць калектыв аднадумцаў, знаходзіць людзей, апантаных навукай, вучоных, здольных вырашаць складаныя задачы. Пётр Ціханавіч аб'ядноўваў намаганні гісторыкаў, фізікаў, матэматыкаў, біёлагаў, філосафаў для выканання комплекснага даследавання па гісторыі беларускай навукі. Ён быў адным са стваральнікаў музея гісторыі НАН Беларусі і з 1991 па 1996 г. з'яўляўся яго дырэктарам, зрабіў вялікі ўклад у папулярызацыю навукова-тэхнічных дасягненняў беларускіх вучоных, у развіццё навуковай думкі Беларусі.

Як аўтар і навуковы рэдактар, П.Ц.Петрыкаў удзельнічаў у падрыхтоўцы фундаментальных прац "Академия наук Белорусской ССР" (Мн., 1979), "Наука и техника Советской Белоруссии в 1917—1990 гг. Хроника важнейших событий" (Мн., 1991), "Институт белоруской культуры" (Мн., 1993), "Национальная академия наук Беларуси (1929—1999)" (Мн., 1998), "Национальная академия наук Беларуси. Персональный состав" (выйшлі ўжо 3 выданні — у 1998, 1999, 2003 гг.), "Наука Беларуси в XX столетии" (Мн., 2001). Ён з'яўляўся кіраўніком-каардынатарам комплекснай праграмы "Гісторыя навукі і культуры Беларусі (дасавецкі перыяд)". Паспяхова яе рэалізацыя завяршылася выданнем першай вялікай комплекснай працы "Очерки истории науки и культуры Беларуси: IX—начало XX в." (Мн., 1996). Сумесна з доктарам гістарычных навук У.М.Міхнюком ён выдаў кнігу "Историческая наука Белорусской ССР, 80-е годы" (Мн., 1987), дзе прааналізаваны найбольш істотныя дасягненні і праблемы айчынай гістарыяграфіі. За гады творчай дзейнасці вучоны падрыхтаваў больш за 190 навуковых прац, сярод якіх манаграфіі, зборнікі, брашуры, вучэбныя дапаможнікі, артыкулы.

З 1996 па 1999 г. П.Петрыкаў працаваў першым намеснікам галоўнага рэдактара выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі", а з 1999 г. і

У Інстытуце
гісторыі
АН БССР.

Злева направа:
І.Я.Марчанка,
(?),
В.І.Дрыц,
П.Ц.Петрыкаў,
І.А.Ампілаў,
В.П.Раманоўскі.
Фота 1980-х гг.

да апошняга дня жыцця галоўным навуковым супрацоўнікам Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

“Часы мяняюцца, і мы мяняемся разам з імі” — гаварылі ў старажытнасці. Падзеі перабудовы і пасляперабудовачнага перыяду “натхнялі” некаторых беларускіх гісторыкаў на адмаўленне дасягненняў айчынай гістарычнай навукі як дасавецкага, так і савецкага перыяду, на перафарбоўку мінулага пераважна ў чорныя тоны. Пётр Ціханавіч быў адным з тых, хто імкнуўся супрацьстаяць шматлікім неаргументаваным заявам, надуманым абвінавачанням. Ён перасцерагаў даследчыкаў ад аднабаковага падыходу да разгляду гістарычных падзей і з’яў. У кнізе “Очерки новейшей историографии Беларуси (1990-е—начало 2000-х годов)” (Мн., 2007) увазе чытачоў прапануецца глыбокі роздум П.Петрыкава пра мінулае і сучаснае гістарычнай навукі, разрыў і сувязь часоў, пра “наватарскія падыходы” асобных гісторыкаў. У гістарычнай навуцы, на думку вучонага, неабходна адмовіцца ад разбуральных падыходаў пры асвятленні ўсходнеславянскага адзінства нашых продкаў, ад русафобіі і антысавецызму і выкладаць гісторыю на аснове сяброўства, супрацоўніцтва і адзінства карэнных інтарэсаў беларускага, рускага і ўкраінскага народаў — бліжэйшых суседзяў па адзінству генетычнага паходжання, мовы, веры, культуры і шматвяковага гістарычнага лёсу. Аўтар пры гэтым падкрэсліваў, што не трэба замоўчваць ці скажаць недахопы і цяжкасці нават змрочных старонак у гісторыі Беларусі. Але галоўную ўвагу гісторыкі павінны звяртаць на тое, што нас аб’ядноўвала, а не раз’ядноўвала ў гісторыі з іншымі краі-

намі. Толькі такая канцэпцыя адбору фактаў з падзей і з’яў мінулага, такі метады іх навуковага тлумачэння забяспечаць далейшы ўклад гісторыкаў Беларусі ў айчынную і сусветную гісторыю.

Пётр Ціханавіч актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці краіны і Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі — уваходзіў у склад Дзяржаўнай камісіі па падрыхтоўцы падручнікаў у сацыяльна-гуманітарнай сферы, быў навуковым рэдактарам і рэцэнзентам некаторых з іх. Абіраўся дэпутатам Першамайскага раённага Савета г. Мінска. З 1992 г. быў намеснікам старшыні камісіі НАН Беларусі па гісторыі навукі. Пётр Ціханавіч узначальваў савет ветэранаў Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Быў адзначаны медалём “За перадачу в Великой Отечественной войне. 1941—1945 гг.”, дзвюма ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР, шматлікімі граматамі іншых дзяржаўных і грамадскіх арганізацый.

3 ліпеня Пятра Ціханавіча Петрыкава не стала. Ададём належнае памяці гэтага выдатнага чалавека і даследчыка. Ад імя супрацоўнікаў інстытута, калег, сяброў выказваем шчырае спачуванне Антаніне Захараўне, дочкам Наталлі Пятроўне і Галіне Пятроўне, яго родным і блізкім.

Аляксандр Каваленя,

доктар гістарычных навук, прафесар,
дырэктар Інстытута гісторыі НАН Беларусі,

Георгій Карзенка,

доктар гістарычных навук, загадчык кафедры
паліталогіі і права БДПУ імя Максіма Танка.